

КОНТРОЛЬ ЗА СТАНОМ МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО ТА МЕДИКО-САНІТАРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ**THE STATE OF THE MATERIAL AND HOUSEHOLD SUPPORT AND HEALTH-CARE SERVICE OF CONVICTS PRIOR TO DEPRIVATION OF LIBERTY IN UKRAINE**

**Пузирний В.Ф., д.ю.н., професор,
проректор з науково-освітньої роботи
Академія Державної пенітенціарної служби**

**Єрмак О.В., к.ю.н.,
головний науковий співробітник відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва
Академія Державної пенітенціарної служби**

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних практико-орієнтованих проблем сучасного кримінально-виконавчого права України щодо питання належного і достатнього матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні. Нормативно-правове регулювання матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених, яким суд визначив покарання у виді позбавлення волі, здійснюється відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України, нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України та Міністерства юстиції України. Стан додержання законодавства щодо матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні контролюється міжнародними, державними і громадськими організаціями. Особам, які відбувають покарання у виправних і виховних колоніях, створюються необхідні житлово-побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни. Засуджені, як правило, утримуються в приміщеннях блочного типу. Норма жилої площі на одного засудженого не може бути менш як чотири квадратні метри, а в лікувальних закладах при виправних колоніях, у виправних колоніях, призначених для тримання і лікування хворих на туберкульоз, у стаціонарі – не менше ніж п'ять квадратних метрів.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у своїй щорічній доповіді про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році звернув увагу на те, що широкомасштабна збройна агресія проти України суттєвим чином вплинула на місця несвободи на території України.

Враховуючи, що в слідчих ізоляторах можуть утримуватися засуджені до позбавлення волі, що має значення для нашого дослідження, то досить важливим, зокрема й щодо додержання прав на належне матеріально-побутове та медико-санітарне забезпечення засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, є пілотне рішення Європейського суду з прав людини (Справа «Сукачов проти України» від 30 січня 2020 р. (Заява № 14057/17).

Ключові слова: матеріально-побутове та медико-санітарне забезпечення, контроль, установа виконання покарань, засуджені до позбавлення волі, покарання, умови тримання засуджених до позбавлення волі.

The article addresses to one of the actual practice-oriented problems of the modern criminal law of Ukraine regarding the issue of proper and sufficient material and household support and health-care service for those sentenced to imprisonment in Ukraine. Normative and legal regulation of the material and household support and health-care service of convicts, to whom the court has determined a punishment of deprivation of liberty, is carried out in accordance with the Criminal and Executive Code of Ukraine, normative and legal acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Ministry of Justice of Ukraine. The state of compliance with the legislation regarding the material and household support and health-care service of prisoners sentenced to deprivation of liberty in Ukraine is monitored by international, state and public organizations. Persons serving sentences in correctional and educational colonies are provided with the necessary living conditions that meet the rules of sanitation and hygiene. Convicts, as a rule, are kept in block-type premises. The norm of living space per convict cannot be less than four square meters, and in medical institutions attached to correctional colonies, in correctional colonies intended for the detention and treatment of tuberculosis patients, in a hospital – not less than five square meters.

The Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights in his annual report on the state of observance and protection of human and citizen rights and freedoms in Ukraine in 2022 drew attention to the fact that large-scale armed aggression against Ukraine had a significant impact on places of deprivation of liberty on the territory of Ukraine.

Considering the fact that prisoners sentenced to imprisonment can be held in pre-trial detention centers, which is important for our research, the pilot decision of the European Court is quite important, in particular with regard to the observance of the rights to adequate material and household support and health-care service of convicts serving sentences on human rights (Case "Sukachov against Ukraine" dated January 30, 2020 (Application No. 14057/17).

Key words: material and household support and health-care service, control, penitentiary institution, prisoners sentenced to imprisonment, punishment, conditions of convicts' detention sentenced to imprisonment.

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем сьогодення є сучасний стан матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні. Належні та достатні умови такого забезпечення є досить важливим елементом захисту прав і свобод людини і громадянина. Важливим є також питання сучасного нормативно-правового регулювання матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Здійснивши аналіз наукових праць вітчизняних вчених можна констатувати, що питання матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі були предметом дослідження таких науковців як: Автухов К. А., Богатирьов О. Г., Боднар І. В., Гель А. П., Іваньков І. В., Колбо О. Г., Коломієць Н. В., Пузирьов М. С. Яковець І. С.

Метою статті є аналіз контролю за станом матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні.

Виклад основного матеріалу. Проголошений Конституцією України принцип верховенства права як засіб забезпечення фундаментальних прав і свобод людини і громадянина не лише чітко визначив пріоритетні напрями кримінальної і кримінально-виконавчої політики України, а й зумовив необхідність докорінного реформування системи органів та установ виконання кримінальних покарань.

У сучасних умовах пріоритетними завданнями Державної кримінально-виконавчої служби України Міністерства юстиції України є сприяння утвердженню в Україні принципу верховенства права, закріпленого у ч. 1 ст. 8 Конституції України. Відповідно до ч. 3 ст. 3 Основного Закону

права і свободи людини і громадянина визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина є головним обов'язком держави [1].

Державна кримінально-виконавча служба України Міністерства юстиції України, будучи органом держави і провідником єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, наділена для забезпечення її реалізації відповідними владними повноваженнями, а також здійснює передбачені законом правозастосовні і правоохоронні функції. Водночас, реалізуючи свої владні повноваження у сфері виконання кримінальних покарань, органи і установи Державної кримінально-виконавчої служби України повинні вживати вичерпних заходів для забезпечення законності та дотримання прав і свобод людини і громадянина, що проголошені основними принципами діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України [2, с. 75].

Так, відповідно до статей 1 та 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23 червня 2005 р. № 2713-IV на Державну кримінально-виконавчу службу України покладатиметься завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань [3]. Основними принципами діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України є:

- 1) законність;
- 2) повага та дотримання прав і свобод людини і громадянина;
- 3) гуманізм;
- 4) позапартійність;
- 5) єдиноначальність;
- 6) колегіальність при розробці важливих рішень;
- 7) взаємодія з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, благодійними та релігійними організаціями [3].

Для забезпечення законності в діяльності органів та установ виконання кримінальних покарань і запобігання будь-яким можливим порушенням прав, основоположних свобод та законних інтересів засуджених (ув'язнених) і персоналу чинним законодавством передбачені такі інституції, як нагляд і контроль [2, с. 75].

Згідно з вимогами статей 27 і 28 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23 червня 2005 р. № 2713-IV контроль за діяльністю Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюється відповідно до закону. Безпосередній контроль за діяльністю органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, його територіальні органи управління. Контроль за фінансово-господарською діяльністю Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюється в порядку, визначеному законами України [3].

«Контроль і нагляд на сьогоднішній день перебувають в колі пріоритетів діяльності державних та громадських інституцій, адже саме вони спроможні забезпечити додержання законів під час виконання кримінальних покарань та найсуворішого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою відповідними органами та установами кримінально-виконавчої системи України, а також сприяти подальшій модернізації системи виконання покарань» [4, с. 84].

Норми щодо інституції нагляду за додержанням законів у діяльності органів та установ виконання кримінальних покарань та запобігання порушенням прав і законних інтересів як засуджених (ув'язнених), так і персоналу визначено законодавцем у статті 29 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23 червня 2005 р. № 2713-IV, відповідно до якої нагляд за дотриманням законності в діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюється в порядку, визначеному Конституцією та законами України [3].

Залежно від суб'єкта здійснення контролю за діяльністю органів та установ виконання покарань у кримінально-виконавчому праві України прийнято виокремлювати такі його види:

- 1) міжнародний контроль;
- 2) державний контроль;
- 3) громадський контроль [2, с. 76].

Відповідно до ст. 115 Кримінально-виконавчого кодексу України особам, які відбувають покарання у виправних і виховних колоніях, створюються необхідні житлово-побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни. Засуджені, як правило, тримаються в приміщеннях блочного типу. Норма жилої площі на одного засудженого не може бути менш як чотири квадратні метри, а в лікувальних закладах при виправних колоніях, у виправних колоніях, призначених для тримання і лікування хворих на туберкульоз, у стаціонарі – не менше ніж п'ять квадратних метрів. Засудженим надається індивідуальне спальне місце і постільні речі. Вони забезпечуються одягом, білизною і взуттям за сезоном з урахуванням статі і кліматичних умов, а в лікувальних закладах – спеціальним одягом і взуттям. Вагітним жінкам і матерям-годувальницям створюються поліпшені житлово-побутові умови та встановлюються підвищені норми харчування. Особам з інвалідністю першої та другої груп, жінкам з вагітністю понад чотири місяці, непрацюючим жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, непрацюючим чоловікам віком понад шістьдесят років і жінкам понад п'ятдесят п'ять років (якщо вони не одержують пенсії), а також особам, звільненим від роботи через хворобу, в тому числі хворим на активну форму туберкульозу, комунально-побутові послуги надаються безоплатно. Засудженим, які відбувають покарання у виховних колоніях, харчування, одяг, взуття, білизна і комунально-побутові послуги надаються безоплатно [5].

Належні матеріально-побутові умови повинні створювати у засуджених упевненість, що держава все-таки поважатиме їхню честь і гідність, незважаючи на злочинну діяльність у минулому, і сприяє їх виправленню, а це, своєю чергою, повинно формувати в них позитивні навички та звички, установку на правослухняну поведінку; активізувати трудову діяльність і участь у соціально-виховній роботі; знімати напруження у взаємовідносинах між засудженими; сприяти зменшенню конфліктів між засудженими, адміністрацією та персоналом виправної колонії [6, с. 345].

Державний контроль за додержанням матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених в установах виконання покарань здійснюється також і Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини.

Починаючи з 2000 року, питання щодо дотримання прав ув'язнених (засуджених), у тому числі на належне і достатнє матеріально-побутове забезпечення розглядаються в щорічних доповідях Уповноваженого з прав людини. У доповіді 2016 р. зазначено, що незважаючи на поточну пенітенціарну реформу в Україні проблеми систематичних порушень прав людини мали місце у більшості установ виконання покарань та слідчих ізоляторах. Ключова проблема – переповненість [7]. «Серед інших проблем незадовільні санітарні, гігієнічні та побутові умови в камерах; неналежне опалення; відсутність освітлення, свіжого повітря та питної води, а також неналежні умови в туалетах через неможливість усамітнення. Камери часто були брудними та в них був неприємний запах; їхні стіни були воглими та вкритими цвілью» [7].

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у своїй щорічній доповіді про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році зазначив, що «широкомасштабна збройна агресія проти України суттєвим чином вплинула на місця несвободи на території України. Частина цих місць у перші дні після 24 лютого 2022 року знаходилися на території, яка контро-

лювалася і в подальшому була тимчасово окупована Російською Федерацією. Тож далеко не всі заклади і установи, де утримувалися громадяни України, могли бути евакуйовані і продовжили перебувати на окупованій території. Відповідно до рішень начальників обласних військових адміністрацій Донецької, Дніпропетровської, Харківської та Запорізької областей Мін'юст ухвалив рішення про евакуацію засуджених та осіб, узятих під варту, з 11 установ, які були розташовані в районах, наближених до бойових дій. Забезпечено виконання евакуаційних заходів щодо засуджених та осіб, узятих під варту, з 7 виправних колоній, 2 установ виконання покарань та 2 виправних центрів, зокрема з державних установ: Оріхівська виправна колонія (№ 88), Вільнянська виправна колонія (№ 20), Софіївська виправна колонія (№ 55), Кам'янська виправна колонія (№ 101), Покровська виправна колонія (№ 17), Торезька виправна колонія (№ 2), Селидівська виправна колонія (№ 82), Вільнянська установа виконання покарань (№ 11), Бахмутська установа виконання покарань (№ 6), Дружлюбівський виправний центр (№ 1), Новобузький виправний центр (№ 103)». Загальна кількість евакуйованих склала 4 628 осіб, а саме: 648 осіб, узятих під варту, та 3 980 засуджених до позбавлення та обмеження волі, серед яких: 48 жінок, 7 неповнолітніх та 215 засуджених до довічного позбавлення волі.

Евакуація як вимушений крок, що має врятувати життя та здоров'я осіб, які утримуються в установі чи закладі, і персоналу, водночас може мати суттєві негативні наслідки. У результаті евакуації осіб, які засуджені або тримаються під вартою, з державної установи «Вільнянська установа виконання покарань № 11» до державної установи «Кропивницький слідчий ізолятор» такі особи змушені перебувати в нелюдських або таких, що принижують гідність, умовах. Під час відвідування групою національного превентивного механізму державної установи «Кропивницький слідчий ізолятор» виявлено порушення встановленої норми площі в 35 камерних приміщеннях. Такі самі порушення було зафіксовано групами НПМ під час відвідувань державних установ «Вінницька установа виконання покарань (№ 1)», «Ужгородська установа виконання покарань (№ 9)» та «Замкова виправна колонія (№ 58)» [8].

Відповідно до ст. 89 Кримінально-виконавчого кодексу України осіб, уперше засуджених до позбавлення волі за нетяжкі чи тяжкі злочини, може бути за їхньою згодою залишено в слідчому ізоляторі чи направлено в колонію максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування. Залишення засуджених для виконання роботи з господарського обслуговування проводиться наказом начальника слідчого ізолятора, а направлення в колонію максимального рівня безпеки – центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань за наявності

письмової згоди засуджених. Засуджені, які залишені в слідчому ізоляторі чи направлені у виправну колонію максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування, тримаються ізольовано від інших осіб на умовах, передбачених Кримінально-виконавчим кодексом України для виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки [5].

Враховуючи, що в слідчих ізоляторах можуть триматися засуджені до позбавлення волі, що має значення для нашого дослідження, то досить важливим, зокрема й щодо додержання прав на належне матеріально-побутове забезпечення засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, є пілотне рішення Європейського суду з прав людини (Справа «Сукачов проти України» від 30 січня 2020 р. (Заява № 14057/17) [7].

Європейський суд з прав людини у пілотному рішенні по справі «Сукачов проти України» звертає увагу на необхідність запровадження в нашій державі ефективних превентивних та компенсаційних засобів юридичного захисту від неналежних умов тримання під вартою та забезпечення комплексного підходу до вирішення проблеми на найвищому політичному рівні. Про це зазначила заступниця Міністра юстиції з питань європейської інтеграції Валерія Коломієць під час засідання урядової Комісії з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини, яке було присвячене питанню розроблення механізмів усунення структурної проблеми неналежних умов тримання під вартою в Україні [8].

Ми поділяємо позицію авторів, які вважають, що «матеріально-побутове забезпечення виконує своє соціальне призначення, будучи одним із самостійних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, проте і в цьому питанні є свої проблеми, які потребують пильної уваги й пошуку шляхів їх усунення» [9, с. 497].

Висновки. Враховуючи вищевикладене, приходимо до висновку, що стан матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні потребує покращення шляхом здійснення відповідного нормативно-правового забезпечення, а також фінансування, яке б гарантувало належні умови тримання засуджених до позбавлення волі в Україні. Вважаємо, що Україні доцільно піти з шляху систематичних порушень прав засуджених на матеріально-побутове забезпечення, що регулярно констатуються національними та міжнародними контролюючими інституціями, у тому числі Європейським судом з прав людини. Приведення у відповідність до європейських стандартів матеріально-побутового забезпечення засуджених (ув'язнених) до позбавлення волі вбачається менш затратним для бюджету держави у перспективі, ніж виплата мільйонів гривень за рішеннями Європейського суду з прав людини проти України в якості компенсації особам, які трималися в нелюдських умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.08.2023).
2. Автухов К. А., Гель А. П., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 432 с.
3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2713-IV. Дата оновлення: 01.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 10.08.2023).
4. Пузирний В. Ф. Адміністративна діяльність установ та органів виконання покарань : монографія. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2015. 378 с.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 16.08.2023).
6. Науково-практичний коментар Кримінально-виконавчого кодексу України / А.П. Гель, О. Г. Колб, В. О. Корчинський та ін.; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
7. Справа «Сукачов проти України» : рішення Європейського суду з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f12#Text (дата звернення: 10.08.2023).
8. Довідник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf> (дата звернення: 11.08.2023).
9. Коломієць Н. В., Переверза А. М. Матеріально-побутове забезпечення засуджених до позбавлення волі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 494–497. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/18>.